

УДК [930.253:94] (477) “17”

В. В. ПРИШЛЯК*

МАТЕРІАЛИ АРХІВУ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ДО ІСТОРІЇ ГЕТЬМАНЩИНИ ЧАСІВ ДАНИЛА АПОСТОЛА

Аналіз архівних матеріалів та коротка характеристика фондів відомчого Архіву зовнішньої політики Російської імперії Історико-документального департаменту Міністерства закордонних справ Російської Федерації в Москві дають змогу суттєво розширити та доповнити джерельну базу з історії Гетьманщини, а також уточнити історичні відомості про події та знакові поста-ті козацького Гетьманату і Російської імперії, що загалом допомагає глибше розкрити специфіку розвитку козацької автономії у складі та під політичною домінацією новопосталої Російської імперії у 20–30-х рр. XVIII ст.

Ключові слова: джерела; Військо Запорозьке; Гетьманщина; Російська імперія; гетьман; Данило Апостол; козаки.

Гетьманщина – один із ключових періодів української історії, що позначав існування автономної держави на окремішній території з особливою формою управління у вигляді козацького гетьманату. За традицією, особливо ж після Андрусівського перемир'я 1667 р. та Вічного миру 1686 р., так зазвичай іменовували десять полків Війська Запорозького або “Задніпря” – Лівобережної України з Києвом, на протигагу Правобережній і Слобідській, що не входили до гетьманського регіменту¹. В офіційних російських джерелах XVIII ст. козацька автономія здебільшого фігурувала як “Мала Росія”².

У насиченій подіями історії Гетьманщини першої половини XVIII ст., для якої після виступу Івана Мазепи, а відтак упокорення на крові – “батуринської різні”, “лебединського колесування” та програної мазепинцями разом зі шведами Полтави розпочався досить жорсткий проколоніальний період, світлим проміжком у якому завжди виділялися роки гетьманування Данила Апостола (1727–1734). Михайло Грушевський слушно назвав часи між Мазепою і Розумовським першим ліквідаційним періодом, який розділений “короткою передишкою часів Апостола”³. Власне, тому Гетьманщина, як і кожен із періодів її понад ніж стотридцятилітнього фактичного існування, унікальна з точки зору функціонування національно-автономної державності під російською домінацією, що залишила визначальний слід в українській історії дру-

---

* Пришляк Володимир Васильович – кандидат історичних наук, доцент кафедри нової та новітньої історії України Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (Луцьк).

гої половини XVII–XVIII ст. Цілком зрозуміло, що нове слово у студіях цього знакового козацько-гетьманського періоду неможливе без залучення нових джерел, що зберігаються в архівосховищах за межами України. Головними із них є російські архіви, передусім Російський державний архів давніх актів (РДАДА), Російський державний військово-історичний архів (РДВІА) у Москві, а також архіви та рукописні відділи бібліотек у Санкт-Петербурзі⁴.

Архів зовнішньої політики Російської імперії (усталена скорочена назва російською мовою – АВПРИ) є відомчим архівом, що з грудня 1993 р. постав як один із шести відділів Історико-документального департаменту Міністерства закордонних справ Російської Федерації. З огляду на це він меншою мірою відомий дослідникам, однак його матеріали мають велику цінність для тих, хто студіює історію України і Гетьманщини, зокрема. Архівосховище засновано у 1946 р. і зберігає офіційні документи, які стосуються зовнішньої політики Російської імперії за період 1720–1917 рр. (окремі документи з XVI ст.). В основному, це комплекси дипломатичних архівів старої, дореволюційної Росії: Московського Головного архіву Міністерства закордонних справ (скорочена назва російською – МГАМИД) як суто історичного архівосховища, матеріали якого втратили оперативне значення, і Санкт-Петербурзького Головного архіву Міністерства закордонних справ (відповідно – ГАМИД), який діяв як архів поточних справ⁵. У МГАМИД, який до 1832 р. мав назву Московський архів Колегії іноземних справ (російською – МАКИД) були сконцентровані документи із середини XVIII ст. до 1801 р. До 1781 р. архів знаходився у підпорядкуванні Московської контори Колегії іноземних справ, заснованої 1717 р., а після її ліквідації – у безпосередньому підпорядкуванні Колегії, яка у 1802–1832 рр. входила до складу Міністерства закордонних справ⁶.

За радянських часів архівні справи перебували в Архіві народного комісаріату іноземних справ (1918–1946). Постановою Ради народних комісарів СРСР від 3 грудня 1946 р. у Міністерстві закордонних справ СРСР було утворено Архівне управління, у підпорядкуванні якого були виділені із фондів ЦДАДА (нині РДАДА) документи Колегії іноземних справ дипломатичного характеру, починаючи з 1720 р. – власне, тому вони є своєрідним хронологічним продовженням відповідних фондів теперішнього РДАДА⁷. Аналогічні матеріали більш раннього часу, що генетично пов'язані з документацією Посольського приказу, натомість залишилися у тодішньому ЦДАДА⁸. Характерно, що при цьому зазнали дублювання не лише назви фондів, як наприклад, ф. 32 : Сношения России с Австрией (Зносини Росії з Австрією), ф. 124 : Малороссийские дела (Малоросійські справи) та інші фонди, в яких зібрані матеріали відносин з іноземними державами, але й також внутрішні порядкові номери архівних справ.

Із лютого 1992 р. Архів увійшов до складу Історико-документального управління (згодом департаменту) Міністерства закордонних справ Російської Федерації і став називатися Архівом зовнішньої політики Російської імперії. Відома американська дослідниця-архівіст Патриція Кеннеді Грімстед (окрім неї, в цьому архіві свого часу працював Фернан Бродель та інші відомі дослідники) слушно зауважувала про цивільність і відкритість архівів російського МЗС з 1992 р., особливо у порівнянні з архівами колишнього КДБ⁹.

Перший детальний опис (хоча він і не був архівним каталогом) дипломатичної документації належить історику, архіваріусу Миколі Бантиш-Каменському (1737–1814), батькові історика і археографа Дмитра Бантиш-Каменського. На початку XIX ст. М. Бантиш-Каменський як тодішній директор МГАМИД підготував “Алфавит всем входящим и исходящим делам архива с 1720 по 1811 гг.” (94 книги архівних справ) та ґрунтовне 4-томне видання під назвою “Сокращенное дипломатическое известие о взаимных между российскими монархами и европейскими державами посольствах, переписках и договорах, хранящихся в государственной коллегии иностранных дел в московском архиве, с 1481 по 1800 год”, яке було опубліковано аж наприкінці XIX – на початку XX ст.¹⁰. Нині ж існують три путівники по фондах АВПРИ: перші два, у машинописному варіанті, призначені більше для внутрішнього користування, відповідно 1988 р. та 1995 р., укладені в Москві¹¹. Останній, найбільш повний путівник, який складається з п’яти частин, уперше вийшов друком 1996 р. у США¹². У ньому міститься опис документів Колегії іноземних справ – тобто тієї установи, яка контролювала Гетьманщину, оскільки 16 (27) червня 1727 р. Верховна таємна рада ухвалила рішення про перенесення українських справ із Сенату до Колегії іноземних справ¹³. Про це з Глухова 8 жовтня 1727 р. новообраний гетьман Данило Апостол повідомляв імператорові Петру II: “вся Малоросия и все малороссийские дела з высокого Сената в Г[осу]дарственную Иностранних дел коллегию взяты нине по-прежнему”¹⁴.

Окрім того, опубліковано низку оглядових статей, підручників, існують веб-сайти, що висвітлюють історію створення архіву та сучасний склад його фондів¹⁵. У даний час Архів зовнішньої політики Російської імперії розміщений у будівлі XIX ст. (колишнього ломбарду), в якій з 1920-х рр. знаходилися архіви МЗС, за адресою: 113093, Москва, ул. Большая Серпуховская, 15.

Варто зауважити, що в сучасній українській археографії та джерелознавстві окремі фонди АВПРИ, що висвітлювали соціальну історію запорозького козацтва кінця XVII–XVIII ст., комплексно опрацював, виявивши у шести фондах 189 справ, під час підготовки докторської дисертації запорізький історик Володимир Мільчев¹⁶. Виявлені недавно у фондах АВПРИ сатиричні вірші на новгород-сіверського сотника

Стародубського полку Федора Лісовського опублікували російські дослідники: історик із Московського державного гуманітарного університету ім. М.О. Шолохова Олександр Орлов та архівістка із АВПРИ Світлана Турилова¹⁷.

Найбільше документів з історії Гетьманщини зосереджено у фонді 124 під назвою “Малороссийские дела” (аналогічну назву, відповідно, носить ф. 124 у РДАДА), що має 759 одиниць зберігання, два описи (124/1, 124/2) і за хронологією охоплює період 1720–1781 р. Опис цього фонду вперше здійснив у 1779 р. М. Бантиш-Каменський. У фонді поміж інших зберігаються наступні документи: листи (оригінали) українських гетьманів до російських царів з приводу різних питань, грамоти (відпуски, копії) російських царів українським гетьманам (1720–1756 рр.); грамота (копія) імператора Петра I кошовому отаману Запорозької Січі про Персидський похід та інші питання (1722 р.); лист (копія) Петра I до гетьмана Івана Скоропадського і друкований указ про запровадження у Глухові Малоросійської колегії (1722 р.); жалувані грамоти російських государів українським містам, монастирям і козацькій старшині на землі та привілеї (1720–1761 рр.); листи українських гетьманів, кошових отаманів Запорозької Січі, київських митрополитів, архімандритів монастирів до канцлерів та віце-канцлерів в Посольський приказ, Колегію іноземних справ, Малоросійську колегію. Тут же зберігається листування гетьманів і козацької старшини між собою (1720–1756 рр.); листування Колегії іноземних справ із Сенатом, Синодом, колегіями, Малоросійською колегією, з російськими уповноваженими резидентами при українських гетьманах, з київським губернатором, з українськими гетьманами (Іваном Скоропадським, Данилом Апостолом, Кирилом Розумовським), духівництвом, кошовими отаманами Запорозької Січі, козацькою старшиною про прикордонні справи, про відносини із Польщею і Туреччиною, про Кримський ханат, про запровадження Малоросійської колегії (1722 р.), про заслання в Тобольськ колишнього генерального осавула, сподвижника і небожа Івана Мазепи Андрія Войнаровського з дружиною та дітьми (1723 р.); про справу чернігівського полковника, наказного гетьмана Павла Полуботка “с товарищами” (1724–1725 рр.); про обрання українського гетьмана Данила Апостола (1727 р.); про відновлення українських прав і вольностей (1728 р.); про утворення Нової Запорозької Січі (1733 р.); про справу колишнього генерального осавула, тестя Пилипа Орлика – Григорія Герцика (1728 р., 1736 р.); про обрання гетьманом Кирила Розумовського (1750 р.); про кошториси і видатки Другої Малоросійської колегії. У цьому ж фонді зосереджені справи Київської секретної комісії про миргородського полковника Василя Капніста (1750–1761 рр.); документи про відносини Росії з Новою Запорозькою Січчю (1762–1774 рр.); справи про відрядження українського духовенства до

Москви та Санкт-Петербурга, про монастирі та церкви в Україні (1720–1761 рр.); чолобитні, подання-прохання (“прошення”) українців, приїзд їх до Москви і Санкт-Петербурга, “сказки”, “записки”, листи українців (світських і духовних, військових осіб, козаків, купців, селян та ін.) за 1720–1761 рр. У фонді містяться довідки та інші документи, зокрема: виписки зі справ Посольського приказу про приєднання України до Росії 1653 р. (XVIII ст.); “Расписание почтовым станциям великороссийских и малороссийских некоторых городов” (1720 р.); відомості про стягнення різних податей з мешканців України грішми, збіжжям, салом, медом (1722 р.); довідка Московської контори на запит Колегії іноземних справ про приїзд українських гетьманів до Москви та Санкт-Петербурга та виділення грошей на їх утримання (1745 р.); “Роспись воеводам, думным дворянам и стольникам в малороссийских слободских городах находившихся” (1789 р.) та низка інших маловідомих документів¹⁸.

У фонді 124 зберігаються сім чолобитних миргородського полковника і наказного гетьмана під час Персидського походу Данила Апостола за березень 1722 р. – грудень 1723 р.¹⁹. Вартим уваги є його лист від 23 липня 1723 р., адресований президентові Комерц-колегії Петру Андрійовичу Толстому, в якому наказний гетьман нарікав на крайню нужду і навіть смерть від голоду серед козаків у виснажливому Низовому поході, що переслідував беззастережне утвердження і панування Російської імперії у північно-західній частині Прикаспію. На конверті цього листа добре збереглася відбита із червоного сургуча печатка миргородського полковника із зображенням родового герба Апостолів²⁰.

Загалом в описі 124/1 за період правління Д.Апостола із жовтня 1727 р. до кінця 1733 р., збереглося 219 архівних справ:

Роки	Кількість справ у ф. 124, оп. 124/1
1727 р.	35
1728 р.	66
1729 р.	30
1730 р.	36
1731 р.	27
1732 р.	15
1733 р.	10
всього	219

У сенатському фонді Російського державного архіву давніх актів (РГАДА) у Москві донині зберігаються чотири так звані “Вязки Гет-

манским листам” часів Данила Апостола та частково Правління гетьманського уряду за 1727–1744 рр. Перша збірка гетьманських листів Данила Апостола містить датовані документи від 7 листопада 1727 р. до 12 липня 1730 р., друга – хронологічно охоплює відтинок від 16 грудня 1730 р. до 29 грудня 1733 р.²¹. “Списки съ грамотъ Гетмана Апостола въ Иностранную Коллегию о малороссійскихъ дѣлахъ” – копії, зроблені у 1732 р., з оригіналів листів гетьмана Д.Апостола за період з 31 січня 1731 р. до 26 березня 1732 р., які відповідають за змістом і датуванню цій справі у РГАДА²², нині зосереджені у фонді 124 Архіву зовнішньої політики Російської імперії²³.

Небезпека нового російсько-турецького конфлікту, у вирішенні якого без мілітарної потуги українського козацтва Гетьманщини на ті часи було неможливо обійтися, та сприятливе політичне лобіювання привело у 1727 р. до реставрації ще не забутого інституту гетьманату. Було дозволено *“быть у нихъ в Малой России Гетману по прежнему, которого бѣ оне выбрали из малороссійского народа волными голосами по прежнему обыкновению”*²⁴. І хоча 1 жовтня 1727 р. у Глухові виборів як таких не було, а відбулося фактично його призначення гетьманом, проте *“единогласно вся желали миргородского Полковника”*²⁵. Таким чином, 73-річного претендента Данила Апостола царським урядом фактично було затверджено – “жаловано в гетмани” на генеральній раді. Про це свідчить “Доношения Тайного Советника Наумова о избрании 1 Октяб[ря] в Гетманы миргородского полковника Даниила Апостола с приложением подлинной его Его присяги” від 2 жовтня 1727 р.²⁶. Відповідно, 21 січня 1728 р. датовані “Отпуски указов из Иностранной Коллегии к находящемуся при гетмане тайному советнику Федору Наумову, с доношениями от него”²⁷. Загалом донесення в Колегію іноземних справ російських міністрів – резидентів у Глухові при гетьмані, наприклад, того ж таки таємного радника Федора Васильовича Наумова і генерал-поручика, князя Олексія Івановича Шаховського були доволі інформативно насиченими²⁸.

Як свідчить виписка “о доходах Гетмана Апостола, с Малоросіи получаемых” гетьманські прибутки станом на грудень 1727 р. із 9459 дворів, разом із Гадяцьким ключем, що традиційно відданий був “на булаву”, колишні маєтності гетьманші Анастасії Скоропадської, батуринські села, Шептаківську волость у Стародубському полку, Харлампієву пустинь, становили 13367 російських рублів і 72 таляри грішми, а також 8438 четвериків і 50 осьмачок збіжжям²⁹.

У лютому 1728 р. новообраний гетьман Данило Апостол їздив до Москви на пишні урочистості з нагоди коронації юного імператора Петра II – сина царевича Олексія Петровича, де і при нагоді подав петицію про відновлення старих державних прав Гетьманської України на основі “Березневих статей” 1654 р. – так звані “Просительні статейні

пункти”, в яких йшлося “про нужди Малоросії”. Саме у ф. 124 АВПРИ вдалося виявити справу, датовану 22 серпня 1728 р., під назвою “Челобитье Гетмана Даниила Апостола именем Малороссии о подтверждении Малороссийских прав, порядков, и волностей Войсковых на основании бывшем при гетмане Хмелницком, тут же и ответ на восемь Гетманских Статей”, на обкладинці якої зазначені прізвиська українських дослідників, що у різні роки працювали із поміщеними тут матеріалами: “И. Джиджора, 1910 окт” і К.В. Харлампович 1913, VI”³⁰.

У двох листах із Москви до російського канцлера графа Гаврила Івановича Головкина, датованих 26 травня і 12 червня 1730 р., гетьман звертався із проханням, аби той “многомоцним своим патронством” допоміг йому за посередництвом Колегії іноземних справ залагодити прикордонну суперечку, що тягнулася з вересня 1728 р., за спірні земельні володіння – “добра”, зокрема село Демедів, із київським каштеляном Казимиром Стецьким³¹. Другий лист гетьмана стосувався вирішення ще одного прикордонного конфлікту, на цей раз 1729 р., що стався між річицьким підкоморієм Антонієм Халецьким і бунчуковим товаришем Андрієм Полуботком, який нібито забрав худобу підданого Халецького – єврея Овсія через те, що його патрон свого часу пограбував “людей Малороссійськихъ товары – конѣ и протчіе вещи”³².

Інший документ зафіксував запровадження окремого фінансового управління – “канцелярії зборів”, відтепер із двома підскарб'їями – російянином Іваном М'якініним та українцем Андрієм Марковичем³³, що значно обмежувало та послаблювало можливості гетьмана у цій галузі. У цьому плані викликають зацікавлення виписки 1730 р. на 9 аркушах про індуктовий збір – митний податок, що збирався з купців за привезені товари в Гетьманщину, в яких йшлося про суму на 18697 рублів і 62 копійки річного збору, що був відданий на відкуп терміном на 20 років графу Гаврилу Владиславичу, племінникові неогоціанта і впливового дипломата при російському дворі графа Сави Лукича Владиславича-Рагузинського. Д. Апостол натомість вимагав залишити старий 10-тисячний обсяг збору індукти, оскільки “народу новоустановленным здирством великую наносятъ тяжесть”, і дбав, аби відтепер збір індукти перебував “в Гетманской диспозиції, и дабы индукторъ излишнихъ взятокъ от людей не вымогали сверхъ данной, от Гетмана інструкції, прежним обыкновеніемъ имеютъ старшина городовая накрѣпко перестерегать”³⁴. Збереглося також клопотання (“прошение”) Київського магістрату від 11 червня 1730 р. про звільнення купецтва від сплати привізного митного податку – індукти³⁵.

У донесенні від 14 травня 1729 р., підкріпленому підписами козацької старшини до російського імператора Петра II, Д. Апостол активно домагався перенесення гетьманської резиденції з Глухова до Батурина, мотивуючи цю доцільність через “далекій велми проезд” й невідг-

ним, з точки зору комунікацій, географічним розташуванням гетьманської столиці на самому краю Гетьманщини, фактично на українсько-російському пограниччі, а також тим символічним фактом, *“что при прежних гетманах резиденція гетманска была в Батуриѣ”*³⁶.

За документами ф. 124 можна добре простежити, яким чином здійснювалася послідовна кадрова політика гетьмана. Наймолодший син гетьмана – Павло Апостол ще 8 жовтня 1727 р. прийняв із рук батька майже спадкове полковництво Миргородського полку. Натомість його старший брат, середульший син гетьмана – Петро Апостол став лубенським полковником у жовтні 1728 р. за *“указом монаршим с тайного верховного совета”* і утримував полковницький пернач аж до 1758 р. Збереглися листи гетьмана, датовані вереснем – жовтнем 1729 р., до графа Гаврила Івановича Головкина, в одному з яких, зокрема, йшлося *“о приложені старанія, дабы сын его пожалован был лубенским полковником”*³⁷. Влітку 1730 р. обидва брати склали присягу в соборній Миколаївській церкві у Глухові³⁸. Навесні 14 березня 1728 р. за хабарі було усунуто з посади стародубського полковника, росіянина Іллю Пашкова³⁹, а на його місце призначено російського майора Олександра Дурова.

На місце гадяцького полковника Гаврила Милорадовича, зміщеного за численні зловживання і *“за починеніе от него козакамъ обыди”*, 30 травня 1730 р. новим очільником Гадяцького полку *“волними голоси”* було обрано і затверджено полкового обозного Григорія Граб'янку, про що від нової імператриці Анни Іоанівни була надіслана відповідна грамота⁴⁰.

Присягу на вірність государям новообрана козацька старшина в основному складала 7 липня 1730 р. Тоді ж у липні – серпні на друкованому в Санкт-Петербурзі у травні 1727 р. тексті присяги на вірність государям у соборній Свято-Миколаївській церкві Глухова, крім Григорія Граб'янки, услід за генеральною старшиною (генеральні підскарбії українець Андрій Маркович та росіянин Іван М'якінін – 23 травня 1729 р.; генеральний осавул Іван Мануйлович і генеральний суддя Михайло Забіла в березні 1728 р., серед інших, були приведені до присяги в Архангельському соборі Кремля), *“били і руку приложили”* згаданий вже син гетьмана – миргородський полковник Павло Апостол, полтавський полковник Василь Кочубей, а 26 серпня 1730 р. – й новий стародубський полковник Олександр Дуров⁴¹. Згодом, 23 липня 1730 р., в Колегію іноземних справ пішло донесення про те, що 30 травня 1730 р. в Гадяцькому полку замість колишнього полковника Гаврила Милорадовича козацьке товариство обрало собі за полковника Григорія Граб'янку⁴².

Виписка-витяг про представлення кандидатури генерального писаря Семена Чуйкевича, який виконував його обов'язки у 1727 р., та

остаточне визначення на цю посаду іншої кандидатури, а саме Михайла Турковського у 1728 р., зайвий раз вказує на певну конкуренцію в середовищі старшинського корпусу⁴³. З цього приводу викликає також інтерес довідка від 17 грудня 1733 р. Колегії іноземних справ, спеціально складена для імператорського Кабінету, про порівняння військових рангів гетьмана Д. Апостола, генеральної старшини і полковників у відповідності до нової системи із 14 імперських звань та чинів у службовій ієрархії Російської імперії, запровадженої Петром I згідно з “Табелем про ранги” 1722 р. Гетьман, за положенням Колегії іноземних справ, за рангом відповідав чину генерала. Генерально-го обозного, який *“по Гетмане первой и он же ведает Генеральную войсковую артиллерию”*, Колегія іноземних справ прирівнювала до чину генерал-майора або бригадира. Двоє генеральних суддів, генеральний підскарбій, генеральний писар, двоє генеральних осавулів, генеральний хорунжий і генеральний бунчужний мали бути в рангах полковників, а десять городових полковників – підполковниками. Бунчуковим товаришам передбачалося надати ранг майорський або капітанський. Полкова старшина (обозний, суддя, писар, два осавули і двоє хорунжих) прирівнювались до звання капітана-поручика, полкові та городові сотники – до звання підпоручика і прапорщика, а сотенна і городова старшина (осавул, хорунжий, писар і отаман) – до звання вахмістра. Окрім того, у довідці вказувалось про платню у російських рублях і копійках, а також продуктами – від полкової і сотенної старшини до козаків компанійцям і сердюкам, караульним жолдакам та військовим музикам⁴⁴.

Відносини із Кримом висвітлюються у листі гетьмана Данила Апостола з Москви до віце-канцлера, барона Андрія Івановича Остермана, що датується 25 квітня 1728 р. У ньому повідомлялося про двох полтавських жителів – Якова Турчина і Федора Хвиценка, які за указом генерала, графа Йогана-Бернгарда фон Вейсбаха відбули до Криму під виглядом подорожніх купців, а насправді їм була доручена таємна розвідувальна місія: *“посланы были в Крым для испроверования о тамошних поведеніях”*⁴⁵. Після цього вони зробили донесення про військово-політичну *“обстановку в Крыму”*, в якому повідомили про існування декількох партій, що ситуативно були в опозиції до Герейів. В листі, зокрема, йдеться про Адил-Герейя, який у Білгороді – центрі міжусобної опозиції під час міжусобиці – збирав місцеву орду разом із *“самовільним запорозьким військом”* кількістю до 300–400 чоловік, щоби заручившись допомогою турецького султана, піти війною проти хана з метою захоплення влади у Бахчисараї. У цьому повстанні білгородське ногайське військо дуже тісно співпрацювало із запорожцями. Разом з тим вони вказують, що запорожці відчували стосовно себе упереджене недружнє ставлення, для прикладу: *“запорожцы половлены і по приказу ханскому одни отданы на каторги, а другим пороты ноздри”*⁴⁶.

Повідомляли і про те, що калмики – давні недоброзичливці, які напали і грабували козацькі обози ще з часів низових походів, разом із черкесами “с Кабарды йдуть войною на Крым”. Отже, йдеться про великий збройний конфлікт-міжусобицю у Криму, в ході якого страждали передусім порубіжні з татарськими улусами українські села. Крім того, у донесенні полтавських мешканців йшлося про ще одну небезпеку, яка здавна поширювалася з боку Туреччини і спалахнула вже тоді у Козлеві (Євпаторії), – “моровую язву”, тобто чуму⁴⁷. Примітно, що наприкінці документа донесення козаків поміщено в оригіналі – тобто українським скорописом⁴⁸.

Датоване 4 грудня 1730 р. клопотання архімандрита Києво-Печерської лаври Романа Копи про видання жалуваної грамоти на лаврську друкарню⁴⁹. Цікаво, що у фонді міститься відпуск, в якому йдеться про те, що в лютому 1731 р. із Москви в Києво-Печерську лавру було відряджено “для строения новой колоколни, архитектора иноземца” Йогана-Готфріда Шеделя⁵⁰.

Увагу дослідників Гетьманщини мала би привернути справа, датована 13 липня 1730 р., під назвою “Дело о разобранных в архив писмах бывших под караулом малоросіян Полуботка, Черныша, Савича и пр.”⁵¹. Так само як важливий за змістом для періоду правління Д.Апостола список із грамоти гетьмана, адресований на ім’я імператриці Анни Іоанівни від 3 жовтня 1730 р., із клопотанням про зменшення загальної кількості російських полків, розквартированих в Гетьманщині на “вінтерквартирах”⁵². Таку ж важливу інформацію містять списки гетьманських листів, що надходили на адресу Колегії іноземних справ “о малоросійских делах”⁵³. Прибутки і видатки, що перебували у компетенції Генерального військового скарбу як обліково-статистичну документацію, можна проаналізувати зі спеціальних звітів – “выметок”, які щороку направлялися в іноземну Колегію⁵⁴. Репресивну політику Таємної канцелярії в Україні видно із виписки про двох священників зі Стародубського полку, покараних за “сказывавших за собою государево слово и дело”⁵⁵. Збереглася копія з гетьманського універсалу від 14 липня 1730 р., наданого вдові стародубського полкового осавула Агафії Березовській на село Медведівку Новоміської сотні⁵⁶.

Процес підготовки майбутнього правничого кодексу – “Права, за яким судиться малоросійський народ” 1743 р. можна простежити за матеріалами архівної справи про відрядження “знаючих людей в Глухов к своду Малоросійских дел”⁵⁷. Питання про гетьманську опозицію висвітлено у матеріалах допиту 1733 р. переяславського полковника Василя Танського “о противных в Малоросіи поступках Гетмана”⁵⁸. Непрості відносини із Запорожжям та питання повернення запорожців під російську юрисдикцію простежуються із відпуску грамоти від 31 квітня 1733 р. Анни Іоанівни до кошового отамана і всього Запорозького

війська про прощення їх вини і представлення монаршої милості через подання київського генерал-губернатора Й.-Б. фон Вейсбаха⁵⁹, а також виписка про кількість запорожців, які 1734 р. прийняли присягу, коли перейшли на службу під російське підданство⁶⁰. Після смерті гетьмана ухвалено рішення 7 лютого 1734 р. Колегії іноземних справ, згідно з імператорським указом, про утворення Правління гетьманського уряду із шести осіб та передавання усіх українських справ із Колегії іноземних справ назад до Сенату, як це було до 1727 р.⁶¹.

Оригінальні матеріали про міжнародну торгівлю Гетьманщини зосереджені в іншій фондовій колекції АВПРИ – ф. 32: Сношения России с Австрией (Зносини Росії з Австрією) – колишньому фонді МГАМИД “Австрийские дѣла”. Для австрійської у той час Силезії українські землі, головню Гетьманщина, були давнім експортером волів; у зворотному ж напрямку звідтіля в Україну теж надходили різні необхідні товари. 19 квітня 1727 р. у Варшаві між Австрією і Польщею було укладено спеціальний трактат, підписаний, з одного боку, послом графом Францом Карлом фон Вратиславом, і з другого, коронним підскарбієм Яном із Пребендова Пребендовським, в якому йшлося “о бреславском торгу, которой был в украинской коммерции способен...”⁶². Згідно з цим трактатом Річ Посполита зобов’язувалася забезпечувати вільний транзит українських купців до Силезії та у зворотному напрямку, а також облаштувати спеціальні митні комори в Луцьку на Волині та по дорозі в Силезію – у Верушеві в Польщі.

Автаркічна економічна політика Росії щодо України у поєднанні з митним свавіллям щодо українських торговців у Польщі, а також скарги вроцлавських купців змусили австрійський уряд вдатися у 1720–1722 рр. до переговорів з російським урядом про українську торгівлю⁶³. Шукаючи шляхів для майбутнього військово-політичного союзу з монархією Габсбургів, російська сторона вимушена була прислухатися до австрійської сторони, що як одну з найголовніших умов виставила вимогу відновлення вільної торгівлі України із Силезією. Під час тривалих переговорів у Відні та Санкт-Петербурзі російські дипломати наполягали, щоб йшлося виключно про торгівлю з Росією, не виокремлюючи спеціально проблем товарообміну з Україною. Тоді за ініціативою австрійського посла у Санкт-Петербурзі графа Філіпа Кінського до переговорів були залучені представники посольства Речі Посполитої, яка теж була зацікавлена у транзитній українсько-австрійській торгівлі, про що і свідчить “Дело по предложению цесарского чрезвычайного Посланника графа Кинского, о восстановлении Бреславской комерции”⁶⁴. Одним із результатів переговорів став дозвіл на експорт з Гетьманщини волів, сала, воску, клею та щетини, перед тим заборонений указами 1714 і 1723 рр.⁶⁵. Одночасно на сеймах у Варшаві 1724 р. та у Гродно 1726 р. цісарський міністр – австрійський посол граф Франц Карл фон

Вратислав знову підняв це питання перед польським урядом. Судячи із нововиявлених у АВПРИ документів, активна місія графа Вратислава не лише у Варшаві, але й у Санкт-Петербурзі, Москві та Києві у справі, щоб *“путь сей чрез Украину воспрять”*, тривала до 1731 р.⁶⁶.

Матеріали із ф. 32 дають можливість здійснити спробу створити повноцінний просопографічний портрет київської купецької родини Якимовичів, зокрема, братів Романа, Василя та Кузьми Якимовичів, які тривалий час відігравали ключову роль у торговельних контактах Гетьманщини з країнами Центральної Європи⁶⁷.

До речі, потрібно згадати, що Роман Якимович “с товарищи” ще у 1704 р. у розпалі Північної війни *“в той шленской провинции”* зазнали грабунків своїх товарів. Збитки за пограбовані з боку *“шведских ратных людей”* товари на двадцяти возах (сукно, полотно, срібло і коси) Р. Якимович оцінив у 20 тисяч єфимків⁶⁸. Саме про це *“в прошлом 1705 году били челом российским подданным киевским мещанин Роман Якимов с товарищи”*⁶⁹. На цьому “чорна смуга” у закордонній торговельній подорожі Романа Якимовича не закінчилася, бо наступного 1705 р. його вже пограбували в Польщі на суму 15 тисяч єфимків, внаслідок чого він збанкрутував. Майже через тридцять років, 5 квітня 1736 р., в Колегії іноземних справ розглядалася справа *“киевского мещанина Романа Якимова о пограбленных у него в 1707 году в Шлезии товарах”*⁷⁰. Його брат Кузьма Якимович (Кричевець) 1 червня 1726 р. подав також у Колегію іноземних справ прохання, в якому просив розібратися у всіх цих справах, що стосуються грабунку їхніх товарів, з метою принагідно залучити до цього графа Ф. К. фон Вратислава, котрий на той час перебував при російському імператорському дворі⁷¹. У його екстракті (стислому викладі подій – В. П.) з Варшави за 19 серпня 1728 р., писаному німецькою мовою, якраз і фігурував *“Roman Jakimoffs Compagnie Ukrajne”*⁷².

5 січня 1728 р. згаданий брат Романа Якимовича – “малороссиянин, киевской мещанинъ, купецкой человекъ” Кузьма Кричевець, який перебував у Санкт-Петербурзі у своїх справах в Колегії іноземних справ (цілком ймовірно, що пов’язаних з минулими, ще за “шведчини”, грабунками купців закордоном), звертався до неї із донесенням, в якому прохав надати йому паспорт на проїзд разом зі своїм служителем Федором Івановим до Москви⁷³. Аналогічну чолобитну на ім’я малолітнього російського імператора Петра II від імені *“киевского мещанина Козьмы Кричевца о посылке в Цесарю ходатайства по делу о взыскании пограбленного у брата его товару”* подибуємо і у січні 1730 р. У ній *“киевский мещанинъ Козма, Якимовъ снъ Кричевецъ”*, зокрема, просив здійснити це через цісарського посла графа Ф. К. фон Вратислава⁷⁴.

Можна дискутувати з приводу достовірності чи валідності списку писемних джерел із названих та інших фондів АВПРИ. Урядово-адміністративна документація, законодавчі акти, особливо матеріали дипло-

матичного характеру та діловий епістолярій – кожен із цих різновидів історичних джерел залишається інколи поодиноким документальним свідченням саме тієї ранньомодерної доби, оскільки створювався у відповідних політичних обставинах, відбиток яких часто-густо переломлювався у їхньому змісті, певній усталеній традиції оформлення та інших особливостях. Загалом фонди АВПРИ ще недостатньо вивчені українськими дослідниками. Натомість матеріали цього провідного відомчого архіву Російської Федерації можуть стати у добрій пригоді під час історичних студій та реконструкції невідомих сторінок суспільства, політики та культури Гетьманської України. Виявлені документи наче ілюструють розвиток української автономії у досить жорстких політичних рамках новопосталої Російської імперії, яка своїми порядками, укладом і цінностями поступово вросла в українське державно-самоврядне тіло, планомірно руйнувала засади самостійності з далекосяжною метою повної імперської інкорпорації. Козацька Гетьманщина ж усіма силами, особливо за правління Данила Апостола, намагалася втримати свою окремішність та якомога довше зберегти власне самобутнє обличчя.

¹ Джиджора І. Матеріали московського “Архива Министерства Юстиції” до історії гетьманщини / Іван Джиджора // Записки НТШ. – Львів, 1908. – Т. LXXXVI. – Кн. VI. – С. 59.

² Архив внешней политики Российской империи Историко-документального департамента МИД Российской Федерации (далі – АВПРИ), ф. 124: Малороссийские дела, оп. 124/1, 1727–1731 гг, д. 30, л. 41; 1728 г., д. 41, л. 17; 1730 г., д. 28, л. 1; 1733 г., д. 7, л. 1.

³ Грушевський М. Передмова // Іван Джиджора. Україна в першій половині XVIII віку. Розвідки і замітки. – К., 1930. – С. V.

⁴ Швидько Г.К. Джерела з історії Гетьманщини // Український археографічний щорічник. – К.: Наук. думка, 1992. – Нова серія. – Вип. 1.– С. 275.

⁵ Будник І. В., Турилова С. Л. Архив внешней политики Российской империи // Новая и новейшая история. – 1994. – № 4/5 (сдвоен.). – С. 326.

⁶ Свого часу вичерпний опис фондів цього архіву з бібліографією найбільш відомих публікацій подав київський історик і джерелознавець Володимир Іконников (1841–1923), див.: *Иконников В.С.* Московский архив Министерства иностранных дел // Опыт русской историографии. – К., 1891.– Т. I. – Кн. 1.– С. 386–413. Див. також: *Горяинов С.М.* 1812 г.: Документы Государственного и С.-Петербургского Главного архивов: 2 ч. в одном т. – СПб. : Тип. М. А. Александрова,, 1912. – С. 2–11.

⁷ Опис цих переданих документів поміщений у першому загальному довіднику: Центральный государственный архив древних актов СССР : Путеводитель: В 2 ч. / Под ред. С. К. Богоявленского. – М., 1946. – Ч. 1. – С. 15–155.

⁸ Центральный государственный архив древних актов СССР. Путеводитель: В 4 т. / Сост. Е. Ф. Желоховцева, М. В. Бабич, Ю. М. Эскин. – 2-е изд., стереотип. – М.: Изд-во “Древнехранилище”, 2000. – Т. 1. – С. 25.

⁹ Гримстед П. К. Российские архивы в переходной период / Патриция Кеннеди Гримстед // Новая и новейшая история. – 1994.– № 1 (январь – февраль). – С. 71.

¹⁰ *Бантыш-Каменский Н. Н.* Обзор внешних сношений России (по 1800 год): В 4 т. – М.: Тип. Е. Лисснера и Ю. Романа, 1894–1902. Опис справ, які стосуються Гетьманщини, містяться лише у двох томах. – М., 1894. – Т. 1: (Австрія, Англія, Венгрія, Голландія, Данія, Іспанія). – 303 с.; – М., 1897. – Т. 3: (Курляндія, Лифляндія, Естляндія, Польща і Португалія). – 319 с.

¹¹ Путеводитель по фондам Архива внешней политики России: В 5-ти ч. / Сост. Ю. В. Николаева, И. В. Будник и др. – М., 1988. – Ч. I: Коллегия иностранных дел (1720–1832 гг.) (машинопись) (далі – Путеводитель); Архив внешней политики Российской империи: Путеводитель / Сост. О. А Глушкова, И. В. Будник, Ю. В. Николаева и др. – М., 1995. – 438 с.

¹² Архив внешней политики Российской империи: Путеводитель / Сост. Ю. В. Басенко, М. А. Борусевич, В. С. Быков; ред. И. В. Будник и др. – Minneapolis (Minnesota): East View Publications, 1996. – 452 с

¹³ Институт рукопису Національної бібліотеки України ім. В.Вернадського (далі – ІР НБУВ), ф.160 (Київська духовна академія), №.1123, арк.1–1зв.

¹⁴ Российский государственный архив древних актов (далі – РГАДА), ф. 248 (Сенат и сенатские учреждения), оп. 29, д. 1793, л. 632.

¹⁵ *Мазаев В. И., Чернецов А. С.* Архив внешней политики России // Новая и новейшая история. – 1978. – № 6 (ноябрь–декабрь). – С. 172–179; *Будник И. В., Турилова С. Л.* Архив внешней политики Российской империи // Новая и новейшая история. – 1994. – № 4/5 (сдвоен.). – С. 324–337; *АВП РИ // Хорхордина Т. И., Волкова Т. С.* Российские архивы: история и современность: [учебник] / Отв. ред. В. В. Минаев. – М.: РГГУ, 2012. – С. 131–137; web-сайт: http://www.ln.mid.ru/bul_newsitem.nsf/kartaflat/06

¹⁶ *Мільчев В.* Соціальна історія запорозького козацтва кінця XVII–XVIII століття : джерелознавчий аналіз / Володимир Мільчев. – Запоріжжя: АА Тандем, 2008. – С. 221–227; його ж параграфи у розділах колективної монографії, див.: Історія українського козацтва: Нариси [у 2 т.] / В. І. Мільчев. – К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2006. – Т. 1. – С. 590, 771–772 etc.

¹⁷ *Орлов А. А., Турилова С. Л.* Ни поп, ни казак (“Пашквельный” эпизод из истории присоединения Украины к России начала XVIII в.) // Дискуссионные проблемы зарубежной и отечественной истории : [межвуз. сб. науч. трудов]. – М., 2008. – С.66–70.

¹⁸ Путеводитель. – С. 203–204.

¹⁹ АВПРИ, ф. 124, оп. 124/1, 1722–1723 гг., дд. 15, 45, 46.

²⁰ АВПРИ, ф. 124, оп. 124/2, 1722 г., д. 3, л. 1–2.

²¹ РГАДА, ф. 248 (Сенат и сенатские учреждения) (Дела Правительствующего Сената до разделения на департаменты), оп. 41, дд. 3568, 3569.

²² РГАДА, ф. 248, оп. 41, д. 3569, л. 156–168.

²³ АВПРИ, ф. 124, оп. 124/1, 1732 г., д. 2: Списки с грамот Гетмана Апостола в Иностранную Коллегию о малороссийских делах, л. 1–27 об.

²⁴ АВПРИ, ф. 124, оп. 124/1, 1727 г., д. 21, л. 1–1об.

²⁵ Там само.

²⁶ АВПРИ, ф. 124, оп. 124/1, 1727 г., д. 21, л. 1–4.

²⁷ АВПРИ, ф.124, оп. 124/1, 1728 г., д. 4, л. 1–3.

²⁸ АВПРИ, ф.124, оп. 124/1, 1733 г., д. 10.

²⁹ АВПРИ, ф. 124, оп. 124/1, 1727 г., д. 29, л. 1.

³⁰ АВПРИ, ф.124, оп.124/1, 1728 г., д. 41, 19 л.; Листування Михайла Грушевського. Т. 4: Листування Михайла Грушевського та Івана Джиджори / Упоряд. Світлана Панькова, Володимир Пришляк; ред. Л. Винар, П. Сохань,

І. Гирич. – К.; Нью-Йорк; Париж; Львів; Торонто: УІТ, ВД “Простір”, 2008. – С. 27, 369. – (Серія: Епістолярні джерела грушевськознавства, т. IV).

³¹ АВПРИ, ф.124, оп. 124/1, 1730 г., д. 2, л. 1–1об. Оригінал. На обкладинці справи зберігся автограф дослідника: [Джиджора, 1910, окт.].

³² Там само, л. 2–3. Оригінал.

³³ АВПРИ, ф.124, оп. 124/1, 1727–1731 гг., д. 30, л. 43, 44.

³⁴ АВПРИ, ф.124, оп. 124/1, 1730 г., д. 28, л. 6об.

³⁵ АВПРИ, ф.124, оп. 124/1, 1730 г., д. 13.

³⁶ АВПРИ, ф. 124, оп. 124/1, 1727 г., д. 24; – 1729 г., д. 25, л. 1–2.

³⁷ АВПРИ, ф.124, оп. 124/1, 1729 г., д. 24.

³⁸ АВПРИ, ф. 124, оп. 124/1, 1727–1731 гг., д. 30, л. 47, 48–48 об.

³⁹ АВПРИ, ф. 124, оп. 124/1, 1728 г., д. 15.

⁴⁰ АВПРИ, ф. 124, оп. 124/1, 1727–1731 гг., д. 30, л. 49– 49 об; Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАК України), ф. 51 (Генеральна військова канцелярія), оп. 3, спр. 3594, арк. 14–15, 16–16 зв.; розлогіше див.: *Пришляк В. Григорій Граб’янка (Історико-генеалогічна розвідка) / Володимир Пришляк // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. [зб. наук. праць]. – Львів, 2011. – Вип. 20: ACTES TESTANTIVBUS: [ювілейний зб. на пошану Леонтія Войтовича]. – С. 553–554, 560–561.*

⁴¹ АВПРИ, ф. 124, оп. 124/1, 1727–1731 гг., д. 30: Присяги малоросийской старшины в верности службы государям., л. 1–51 об. (наприкінці кожної присяги – автографи генеральної старшини і полковників). Оригінал.

⁴² Там само, л. 49– 49 об.

⁴³ АВПРИ, ф. 124, оп. 124/1, 1728 г., д. 62.

⁴⁴ АВПРИ, ф. 124, оп. 124/2, 1733 г., д. 7: Справка Коллегии иностранных дел для Кабинета е. и. в., в каком военном ранге можно считать гетмана Апостола и всех его служащих, 17 декабря 1733 г., л. 1– 4об. Копія.

⁴⁵ АВПРИ, ф. 124, оп. 124/1, 1728 г., д. 25, л. 1.

⁴⁶ Там само, л. 2об.

⁴⁷ АВПРИ, ф. 124, оп. 124/1, 1728 г., д. 25, л. 1–5.

⁴⁸ Там само, л. 4–5.

⁴⁹ АВПРИ, ф. 124, оп. 124/1, 1730 г., д. 21.

⁵⁰ АВПРИ, ф. 124, оп. 124/1, 1731 г., д. 9, л. 1–3.

⁵¹ АВПРИ, ф. 124, оп. 124/1, 1730 г., д. 14.

⁵² АВПРИ, ф. 124, оп. 124/1, 1730 г., д. 18.

⁵³ АВПРИ, ф. 124, оп. 124/1, 1727 г., д. 31; 1728 г., д. 4; 1732 г., д. 2.

⁵⁴ Дані за 1729–1730 рр.: АВПРИ, ф.124, оп. 124/1, 1730 г., д. 27, л. 1–13.

⁵⁵ АВПРИ, ф. 124, оп. 124/1, 1731, д. 27.

⁵⁶ АВПРИ, ф. 124, оп. 124/1, 1730 г., д. 36.

⁵⁷ АВПРИ, ф. 124, оп. 124/1, 1730 г., д. 23.

⁵⁸ АВПРИ, ф. 124, оп. 124/1, 1733 г., д. 5.

⁵⁹ АВПРИ, ф. 124, оп. 124/1, 1733 г., д. 3.

⁶⁰ АВПРИ, ф. 124, оп. 124/1, 1734 г., д. 5.

⁶¹ АВПРИ, ф. 124, оп. 124/2, 1734 –1744 гг., д. 8, 6 л.

⁶² АВПРИ, ф. 124, оп. 124/1, 1732 г., д. 15, л. 3, 3об. Історію укладення цього трактату детально описано у статті: *Пришляк В. В. Волинська примітка в австрійсько-польському трактаті 1727 року про українську торгівлю із Силезією / В. В. Пришляк // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки : іст. науки. – Луцьк, 2009. – № 22. – С. 188–195.*

⁶³ АВПРИ, ф. 32 (Сношения России с Австрией), оп. 32/1, 1722–1723 гг., д. 6, л. 15–16, 29, 39–42, 43, 62, 72, 96–99, 102–105, 112.

⁶⁴ Там само. Саме із цим документом у Московському головному архіві Міністерства закордонних справ (МГАМИД) у жовтні 1910 р. працював учень Михайла Грушевського – Іван Джиджора, оскільки зберігся його автограф як дослідника на обкладинці архівної справи.

⁶⁵ АВПРИ, ф. 32, оп. 32/1, 1722–1723 гг., д. 6, л. 62.

⁶⁶ АВПРИ, ф. 32, оп. 32/1, ф. 32, оп. 32/1, 1728 г., д. 8, 59 л.; ф. 32, оп. 32/1, 1729 г., д. 8, л. 2; ф. 32, оп. 32/1, 1730 г., д. 7, л. 53; ф. 32, оп. 32/1, 1731 г., д. 12, л. 198.

⁶⁷ АВПРИ, ф. 32, оп. 32/1, 1728 г., д. 8., л. 28–33; ф. 124, оп. 124/1, 1728 г., д. 6, л. 1; ф. 124, оп. 124/1, 1730 г., д. 6, л. 1–1об; ф. 124, оп. 124/1, 1736 г., д. 2, л. 1–2. Більше про родину Якимовичів див.: *Пришляк В. Якимовичі в Гетьманщині / Володимир Пришляк // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність [зб. наук. праць]. – Львів, 2012. – Вип. 21: SCRIPTA MANENT : [ювілейний зб. на пошану Богдана Якимовича]. – С. 656–667.*

⁶⁸ АВПРИ, ф. 32, оп. 32/1, 1728 г., д. 8, л. 28.

⁶⁹ Там само, л. 28. Слід зазначити, що українські прізвища майже у всіх документах – зрусифіковані.

⁷⁰ АВПРИ, ф. 124, оп. 124/1, 1736 г., д. 2, л. 2.

⁷¹ АВПРИ, ф. 32, оп. 32/1, 1728 г., д. 8, л. 28–32.

⁷² Там само, л. 33.

⁷³ АВПРИ, ф. 124, оп. 124/1, 1728 г., д. 6, л. 1.

⁷⁴ АВПРИ, ф. 124, оп. 124/1, 1730 г., д. 6, л. 1–1об.

Анализ архивных материалов и краткая характеристика фондов ведомственного Архива внешней политики Российской империи Историко-документального департамента Министерства иностранных дел Российской Федерации в Москве позволяют существенно расширить и дополнить источники по истории Гетманщины, а также уточнить исторические сведения о событиях и знаковых личностях казацкого Гетманата и Российской империи, что способствует более глубокому раскрытию специфики развития казацкой автономии в составе и под политическим владычеством новообразованной Российской империи в 20–30-х гг. XVIII в.

Ключевые слова: источники; Войско Запорожское; Российская империя; гетман; Даниил Апостол; казаки.

The analysis of the archival documents and the characteristics of the fonds of Departmental Archives on the Foreign Policy of the Russian Empire of the Historical and Documentation Department of the Ministry of Foreign Affairs of Russian Federation in Moscow give the opportunity significantly expand and complement the source base on the history of the Hetmans and clarify historical information about events and iconic figures of the Cossack Hetmanate and Russian Empire, which generally helps deeper reveal the specifics of Cossack autonomy within and under the political domination newly emerging Russian Empire in the 20-30 years of 18 century.

Keywords: the sources; the Zaporozhian Host; the Hetmans; the Russian Empire; the Hetman, Danylo Apostol; the Cossacks.